

Suchomel, Milan

[Jeřábek, Dušan. Vítězslav Hálek a jeho úloha ve vývoji české literární kritiky devatenáctého století]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1960, vol. 9, iss. D7, pp. 252-254

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107824>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

loženými poznámkami, rejstříky apod. To si zřejmě Justl uvědomil a šťastně oddělil odbornou část monografie od vlastní stati a alespoň tak vyřešil tento problém práce, která stojí na pomezí mezi prací populární a vědeckou. V každém případě však vidíme nedostatek v tom, že jazyku Klicperových her se Justl věnoval jen okrajově — nejvíce u hry Každý něco pro vlast! — a neúměrně málo. (Je to bohužel vada téměř všech podobných literárně historických prací.) Právě tato otázka však současné divadelníky velmi zajímá, protože jazyková stránka Klicperových her vyžaduje při jejich provádění na scéně úprav. Autor monografie radí divadelníkům v celé knize, měl tedy pomoci také zde.

Monografie Vladimíra Justla je publikace nadmíru záslužná a potřebná. S velkou dávkou umění syntézy, s přehledem a pochopením, na podkladě důkladné znalosti materiálu hodnotí Justl celé životní dílo Klicperovo, kriticky se staví ke všem názorům na jeho tvorbu a po důkladném rozboru stanoví přezřelá i živá složky jeho života a díla. Dovede vystihnout správně základní vývojové tendence Klicperovy práce i nadhodit a řešit podstatné problémy. Oproštuje postavu Klicperovu od nánosů zkreslených a nesprávných názorů a správně zdůrazňuje ty složky, které mají dnešku co říci: Klicperovu veselohru ze současnosti a jeho aktovku. Justlův soud je přísný, autor se nedal unést láskou ke zpracovávané látce. Objektivnost, kritičnost a hodnotící stanovisko, z něhož autor vychází, činí z knihy první souhrnnou klicperovskou publikaci, odpovídající požadavkům dneška.

Vlastimil Válek

Dušan Jeřábek, Vítězslav Hálek a jeho úloha ve vývoji české literární kritiky devatenáctého století. (Spisy filosofické fakulty brněnské university, č. 58, Praha 1959.) Cílem Jeřábkovy práce je vrátit do proudu českého literárně kritického a estetického myšlení kritické působení Vítězslava Hála. Kniha je rozvržena do pěti kapitol: I. Vývoj literárně kritických názorů v době obrozenecké, II. Počátky kritické činnosti V. Hála a jeho ústát na střetnutí májovců s konzervativci v l. 1858—1859, III. Hálkův kritický zápas a růst v letech 1860—1871, IV. Poslední období Hálkovy kritické činnosti (1872—1874), V. Hlavní vývojové tendence české literární kritiky po smrti Hálkově. (Do začátku 90. let.)

První kapitola shrnuje výsledky dosavadního bádání v souvislý obraz vývoje české literární kritiky, počínaje přípravným obdobím osvícenským. Pozitivistický postup ve své době záslužného nástupu Hýskova nahrazuje Jeřábek snahou o vystižení podstatných vývojových tendencí v sepětí s rozvojem naší národní společnosti. Shodně s Hýskem nachází východní ohnisko v Josefu Jungmannovi. Dobrovský položil základy k literární historii jako disciplíně, která kriticky třídí kulturní hodnoty minulosti a využívá jich pro přítomnost; Jungmann a jeho generace činí z literatury nástroj pro výstavbu národní společnosti a vnuká jí ctižádost po vysoké, „klasické“ úrovni. Podmínkou národní svěbytnosti literatury je Jungmannovi národní jazyk. Protože zároveň vyžaduje po „klasickém“ díle jednotu obsahu a formy, nutně odtud vyvozuje, že dílo české jazykovou formou musí být české i obsahem, tj. musí látkově těžit z národního života a národních dějin a musí být naplněno národním duchem. Tak se základním hodnotícím kritériem stává otázka, „nakolik se v literatuře té které epochy odrážel život národa i jeho základní rysy charakterové“. Toto měřítko, přispívajíc také k demokratizaci literatury, bylo závazné po několik přístích desetiletí. Jeřábek sleduje další vývoj a konkrétní aplikace Jungmannova programu v postavách Šafaříka a Palackého, Celakovského, Langra, Chmelenského, Tyla a Nebeského. Počátek nového vývojového stadia české kritiky spojuje Jeřábek se jménem Havlíčkovým, aniž podceňuje přínos těch, kdož Havlíčkovy vystoupení připravovali a umožnili. Havlíček otevřel české literatuře nové obzory, napadl a zesměšnil maloměšťáckou konvenci a upevnil vědomí vysoké mravní závaznosti básnickovy osobnosti i díla. Bezprostředními předchůdci generace Hálkovy a Nerudovy se stali radikální demokraté, z nichž Karel Sabina zůstává i v 60. letech spolubojovníkem májovců. Zatímco doposud byl v popředí zájmu národní ráz literatury a ten se povětšinou spatřoval v jejím přiblížení lidové slovesnosti, radikální demokraté požadují lidovost, demokratičnost literatury a tu hledají nikoli ve formální nápodobě, nýbrž v ideovém obsahu díla. Májovcům připadl úkol za nových podmínek nově osvětlit otázku národní a společenské funkce literatury. V polemikách s konzervativci prosazují právo literatury objevovat životní pravdu, zápasit o původní, průbojnou myšlenku, spojují národní problém se stále naléhavější problematikou sociální, vybavují českou literaturu z úzké a izolované sféry jen a jen nacionální. Postupné třibení jejich stanovisek a názorů zaznamenávají kapitoly II, III a IV. Kromě Hála je zde zastoupen znovu Sabina, dále Jan Neruda, Ferdinand Schulz a Josef Durdík. Vedle Sabiny a Nerudy Hálkův vlastní přínos dokonce poněkud zaniká, přestože jde o vlastní téma práce a v poměrném zastoupení je mu přidělen největší počet stran. Jedním

z nejvýznamnějších Hálkových projevů se jeví stať *Básnictví české v poměru k básnictví vůbec* z r. 1859, právě pro jistou extrémnost a „úchylkovitost“, když Hálek v ní dobovová a generačním potřebu vyrovnat se s aktuálními ideovým prouděním bez ohledu na národní hranice přexponoval v požadavek básnictví nadnárodního a žádal potlačení domněle podružných rysů specificky národních. Problém národního umění ujasňují si majovci a s nimi Hálek v letech šedesátých a sedmdesátých. Ani tentokrát to není Hálek, kdo tyto tendence vyjadřuje nejprůbojněji. Hálkův podíl na společném generačním dile měl být v knize zhodnocen určitěji. Není vždy jasně rozlišeno, kde byl Hálek iniciátorem a kde pouze opakoval anebo domýšlel podněty jiných. Vůbec věnoval Jeřábek málo pozornosti individuálním rysům Hálkovy kritické osobnosti. Háлка-kritika lze na základě Jeřábkových údajů charakterizovat v krátkosti takto: Odmítal estetický a kritický dogmatismus, naučil se posuzovat umělecké dílo především z hlediska životní pravdivosti. V souhlase s tím vyrůstal z odporu k maloměšťácké mentalitě, vymaňoval se z okruhu ideologie české buržoazie a upevňoval se v „poznání, že národní zápas český je zároveň zápasem sociálním a že česká literatura, má-li vskutku splnit své poslání národní, musí nutně mít na paměti potřeby lidových vrstev národa“. Rostoucí přesvědčení, že literatura musí citlivě reagovat na potřeby současné chvíle a na potřeby společnosti, bylo Hálkovi východiskem ke stále uvědomlejšímu objasňování a uplatňování realistické metody. Dobral se kritického vztahu k romantismu a uvědomil si protiuměleckost popisné metody. Literární tvorbu chápal především jako proces myšlenkový a také literární kritika nemá být ovšem po jeho soudu subjektivním, náladovým projevem; přitom se však ani citové účasti na hodnotícím aktu nikdy nevzdává. V posledních letech života, podněcen příkladem velkých ruských realistů, „snaží se dovést naše slovesné umění k vyššímu vývojovému stupni, známému dnes pod názvem kritického realismu“. Současně Hálek odhaluje, jak neblaze na rozvoj našeho kulturního života působila bohatá česká buržoazie. — Tato obecná charakteristika je provázena konkrétními příklady a citáty, ale obecnosti by ji mohla zbavit jen analýza. Bylo by například třeba rozebrat Hálkovu koncepci kritického realismu. Jeřábek dává většinou přednost postupu historicky popisnému. Probírá nejdůležitější Hálkovy stati z daného období a řadí je převážně podle vnějšího kritéria tematického. V třetí kapitole je následnost takováto: ocenění vynikajících předchůdců (Mácha, Němcová, Klicpera, Purkyně, Tyl) i současníků (Neruda), Hálkovo působení v Umělecké besedě, jeho program dějin nové české literatury, vztah k lidové poezii, posuzování současné slovesné tvorby, stati o Shakespearovi. Obdobně ve čtvrté kapitole (mimoходом, je sporné, zda poslední tři léta Hálkova života jsou natolik novou a specifickou etapou ve vývoji Hálkova kritického myšlení, aby musela být oddělena do samostatné kapitoly): Hálkova kritika poměru „vyšších kruhů“ k české kultuře, hodnocení nastupující generace ruchovsko-lumírovské, soudy o Rudolfovi Mayerovi a A. V. Šmilovském, o ruských realistech Gogolovi a Turgeněvovi, o slovanské lidové poezii a nakonec opět o cizích autorech — Longfellowovi, Heinovi, Hugovi a Kálidásovi. Jeřábek se sice pokouší vystopovat v tomto sledu Hálkův postoj v několika nezákladnějších otázkách, jako je zvláště povaha národní literatury a realistická umělecká metoda, ale k rozboru se dostává jen příležitostně a Hálkův kritický profil se ve výčtu vztahů k jednotlivým literárním zjevům spíše drobí.

Ojedinele se vyskytne formulace, která není dost přesná a může svádět k nesprávnému výkladu. Str. 53: „Převaha mladých nad konzervativci, jakkoli daná vyspělostí intelektuální a přesvědčivostí důvodů věcných, vyplynula především z vyšších hodnot mravních.“ Na str. 74 cituje Jeřábek Háлка: „Z našeho lidu vzešli prorokové, žili v bídě, spall na tvrdém lůžku, chodili bosí; láska k národu je zahřívala, láska z nich mluvila, anděl národa je chránil, lid je cíl. A hle, ti povrženi, jenž se ujali myšlenky, stali se vznešenou šlechtou duševní, že páni, kteří jedou ve vozích, s dvojnásobnou přípřeží, nejsou hodni, aby jim bosým rozvázali řemínky.“ Jeřábek komentuje tento Hálkův výrok slovy: „Nade všechnu pochybnost zřejmě zde Hálek prokazuje, že je si plně vědom antagonismu společenských tříd, i toho, která třída je nositelem a ochráncem naší kultury.“ Ale z toho, že si byl Hálek vědom, že naše národní kultura tkví svými kořeny v lidu, nikterak přece nevyplyývá, že také dospěl k třídnímu chápání společenského dění.

Jeřábkův výklad o historii české literární kritiky v první polovině 19. století je sám o sobě poučný a cenný, tvoří však uzavřenou kapitolu, předcházející vlastní Jeřábkovy výzkumy. Je málo dostředný, málo je zaměřen k centrálnímu tématu knihy. Lze pak namítat, při poměrné samostatnosti této kapitoly, že do výčtu mělo být ještě pojato zevrubněji to a ono, že např. mělo být věnováno více pozornosti literárněkritické činnosti Františka Palackého. Stejný postup zachovávají i kapitoly hálkovské. Po vylíčení společenské situace a přehledu názorů Šabínových, Nerudových, Schulzových a Durdikových jsou Hálkovy názory thmoučeny v obdobném přehledu, jen obsírněji. Nevybočují nijak z řady, nedostává se jim ústředního posta-

vení. Úváděn za svými vrstevníky, slouží Hálek za doplňující a dokreslující materiál k tomu, co vyslovili, a mnohdy výrazněji než on, jini.

Jeřábková kniha je zpracována důkladně a seriózně. Je materiálově bohatě fundovaná, vyčerpává v úplnosti všechnu dostupnou literaturu předmětu a daleko překračuje meze dané Hálkovým dílem. Obraz vývoje, který nám předkládá, je zajímavý už proto, že je prodloužen až na práh devadesátých let, a umožňuje tak přehlednout téměř celé století. Ale jde o to, že Jeřábek mohl udělat víc než přehled, v němž jeho vlastní badatelský přínos nevyniká tak, jak by si zasloužil, neboť je rozptýlen mezi známé závěry a fakta už dříve zpracovaná. Zabírá velký časový úsek a toto extenzivní zaměření způsobuje, že mnohé může být řečeno jen obecně. Jeřábková práce obsahuje víc, než kolik naznačuje její název, ale zároveň nespĺňuje zcela to, co názvem slibuje.

Milan Suchomel

Artur Závodský, Nad prózou Vojtěcha Martínka. (Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1960, Stran 112; 32 obrazových příloh.) Kulturní tvárnost Ostravska i přínos tohoto kraje do kultury celonárodní bývají v povědomí prostého čtenáře mimo tuto oblast spojovány tak silně se jménem Petra Bezruče, že ostatní literární projevy Ostravska stojí nejjednoduše ve stínu tohoto mimořádného zjevu moderní české poezie. Pozornost, prokazovaná Bezručovu dílu jak ze strany čtenářstva, tak od literárních badatelů, je pochopitelná a úměrná jeho významu; jde však o to, aby pro tohoto velkého básníka nebyly přehlíženy ostatní zjevy, které se podílely vydatnou měrou na vytváření kulturního dění na Ostravsku a jež přerostly význam úzce krajový. Mezi spisovateli tohoto druhu zaujímá čelné místo letos zesnulý zasloužilý umělec Vojtěch Martínek, „jeden ze zakladatelů a tvůrců novodobé kulturní tradice na Ostravsku“. Jemu je věnována tato práce A. Závodského.

Kniha se nezabývá všemi složkami Martínkova mnohostranného působení, nýbrž soustřeďuje se k oblasti ze spisovatelova díla z hlediska celonárodního nepochybně nejvýznamnější — k jeho próze. Látka je v knize rozčleněna do jedenácti kapitol. Úvodní část podává celkový obrys všech úseků Martínkovy činnosti. Druhá kapitola je věnována spisovatelovým raným pracím s venkovskou tematikou (jde o počáteční prózy, které vznikaly v období 1908—1923) a sleduje i jejich proměny v pozdějších vydáních a přepracováních. Třetí kapitola pojednává o jediné Martínkově práci cestopisné — cestopisu Z Litvy a o Litvě (1924, knižně 1926). Nejrozsáhlejší část celé knihy tvoří kapitola čtvrtá, v níž je věnována pozornost spisovatelově vrcholné próze — trilogii Černá země (1924—1931). Autor zde mimo jiné ukázal, v čem tkví neúspěch přepracování díla v posledních vydáních (opravuje tak některé starší soudy naší kritiky). K rozboru této kroniky zrodu a růstu novodobého Ostravska jsou přičleněny výklady o dvou knížkách Martínkových lyrických próz — Ostravské písní (1929) a Duši Ostravy (1931). Kapitola pátá si všímá dvou skladeb, které vznikly víceméně příležitostně (při práci na trilogii Černá země) a jež patří k Martínkovým dílům nejméně zdařilým: je to Povídka o Popelce (1926) s konvenčním námětem a neúspěšný pokus o humoristický román Žena a peníze (1928). Šestá kapitola obrací pozornost k jinému žánru, jemuž se Martínek prozaik věnoval v dvacátých a třicátých letech — k uměleckým pohádkám a historickým vyprávěním s tematikou vztahující se k Ostravsku. Následující kapitola připomíná Martínkově trvalý zájem o literární historii, který se projevoval v Martínkově činnosti badatelské i osvětové a jež se obrazil i v jeho tvorbě umělecké — v životopisném románě Zrádce národa (1936). Tímto dílem se Martínek přičlenil k řadě pokusů vymanit z jednostrannosti pohled na složitou a dlouhou jen ztracovanou postavu našich literárních a politických dějin, Karla Sabinu. Osmá kapitola práce je věnována románu Stavby rachotí (1939), který tematicky předchází trilogii Černá země. V souvislosti s výklady o tomto díle všímá si autor i Martínkovy tvorby fejetonistické. Devátá kapitola sleduje, jak se do spisovatelova díla promítá princip tradice a selství — jde hlavně o analýzu volné trilogie, již tvoří romány Kamenný řád (1942), Meze (1944) a Ožehlé haluze (1956). Kapitola desátá je věnována románovému zpracování tragikomických osudů maloměstského učitele z poslední třetiny minulého století (Trojí cesta Blažeje Potěšila z r. 1943), dále románů Jizva na tváři (z r. 1946), v němž spisovatel řeší na obraze rodinného rozvratu otázky viny a odplaty. K této části jsou přičleněny i výklady o třech povídkách ze samého konce Martínkova života. Poslední kapitola shrnuje závěry celé práce: upozorňuje na hlavní rysy Martínkova občanského profilu i uměleckého ustrojení — ukazuje, že základním znakem slovesné tvorby tohoto spisovatele je neustálý svár realismu s naturalismem, který se mu nepodařilo nikdy úplně přehkonat (to je patrné i z předchozího rozboru Martínkova díla) — a stručně určuje jeho místo v celkovém vývoji české umělecké prózy. Na závěr práce připojil autor bibliografii Martínkových prozaických děl a soupis hlavní literatury předmětu. Z obra-